

Péntek János:
A megmaradás esélyei.
Anyanyelvű oktatás, magyarságtudomány,
egyetem Erdélyben

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága,
Budapest 1999.

Péntek János a Babe^o–Bolyai Tudományegyetem magyar tanszékének nyelvész professzora, aki gyakran megfordul magyarországi konferenciákon, egyetemeken. Magam is többször hallottam előadásait, amikor Pécsre látogatott.

A kötet a szerzőnek az elmúlt tíz esztendőben tartott előadásait és már megjelent publikációit tartalmazza. (A nyelvészeti tematikán túl az írások művelődéstörténeti jelentőségére is felhívnam a figyelmet.) A tanulmányok hangvétele sokszor szubjektív (ezt az író nem is rejtegeti), de ez nincs a kötet kárára, sőt az olvasó lelkét melengeti, hogy rátalál a romániai magyar nyelvű irodalom morzsáira; olvashat odaillő sorokat Sütő Andrástól, Tamási Árontól, Székely Jánostól stb. Gyakorlati példáinak segítségével az olvasó könnyebben átéli a magyarság gondjait, problémáit.

A szerző teljességre törekedve sorolja fel és ismerteti röviden a jelentőségét azoknak a Romániában megjelent tankönyveknek, tanulmányoknak és egyetemi jegyzeteknek, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a nyelv megmaradásáért folytatott küzdelem eredményes legyen. (Ilyen pl. Szilágyi N. Sándor: *Hogyan teremtsünk világot*; Csicsó Antal: *Apró ábécé* stb.)

A kötet első három fejezete – mint erre a címből is következtethetünk – több nézőpontból vizsgálja az erdélyi magyarság jövőjét, megmaradásának esélyeit. A negyedik fejezet egy kicsit a múlttal foglalkozik: azokat a tudós embereket mutatja be, akik példaképei a jelen nyelvészeinek, s akik tevékenységükkel hozzájárultak az erdélyi magyar nyelvtudomány fejlődéséhez.

Az *Anyanyelvi oktatás kisebbségben* c. fejezet nyolc kisebb tanulmányt tartalmaz. *Anyanyelvi oktatás és az anyanyelv oktatása Erdélyben* címmel az 1989 utáni anyanyelvoktatás problémáival ismerkedhetünk meg. Az új helyzet új gondja a pedagógus- és tankönyvhiány, majd pedig még az ezredfordulón jelentkező tanulóhiány is. Ez utóbbi miatt az életbe lépett oktatási törvény értelmében az ezredforduló

után nagy a veszélye annak, hogy szórványban és a kis falvakban megszűnik az anyanyelvi oktatás.

Nagy teher nehezedik mindenkire, aki anyanyelvoktatással foglalkozik. Legfontosabb a minőségi oktatás, ehhez azonban minőségi tankönyvek, módszertani segédkönyvek kellenek (mint pl. Nagy Géza – P. Dombi Erzsébet: *A magyar nyelv iskolai tanulmányozásának módszertana*. Babes–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár 1979), tárgyi feltételek és színvonalas tanári munka, valamint – természetesen – anyaországi segítség.

Az iskola kétnyelvűsége és kettősnyelvűsége kisebbségben c. fejezet arra a paradoxonra mutat rá, hogy bár a kisebbségi oktatás általában kétnyelvű, és az állam megköveteli az államnyelv ismeretét, módszeresen mégsem idegen nyelvként oktatja, vagyis nem megtanulható eszközökkel – az ideológiai korlátok miatt. Ez az eredménytelen tanulás később hátrányt jelent például az egyetemi felvételin. (Ma már magyarul és románul is megírhatók a felvételi tesztek.)

Az oktatásban lehetőség lesz arra, az alternatív tankönyvek és programok készüljenek. Ezek az író szerint akkor eredményesek, ha alkalmazkodnak a tanulók sajátos nyelvi helyzetéhez. Elképzelése szerint a székely területek számára olyan tankönyvet kell írni, amelyek figyelembe veszik a néprajzi és nyelvi hagyományokat. A határ menti nagyvárosok iskoláiban az anyaországihoz hasonló alternatívák érvényesülnének, míg a szórványban élő magyar lakosság anyanyelv-oktatási programjának fő célja a nyelvi gondozás, a nyelvmentés, a nyelvi környezetvédelem lenne.

Az oktatás hagyományai, lehetőségei és esélyei a határokon túl című tanulmány gyöngyszeme a Tánzos Vilmos által összegyűjtött farkaspataki – az Ómagyar Mária-siralomra emlékeztető – archaikus ima, amelyet nem ok nélkül említ meg a szerző. A példa segítségével mutat rá az intézményesített oktatás és a kisebbségi oktatás gondjaira. Maga a példa azt közvetíti, hogy a régi világban nagy gondot fordítottak az imaszövegek, énekek, mesék, legendák családon belüli megtanítására. Minden nyelvcseré esetében az anyanyelv legtovább az imaszövegekben maradt fenn (csángók), de ez a szokás az írásbeliséggel, az állami nyelvoktatás elterjedésével veszélybe került. A jelen tapasztalatai pedig éppen azt mutatják, hogy a közösségek nyelvhasználatát és oktatását nem a hagyományok határozzák meg, hanem az oktatáspolitikai.

Évente csökken a magyar tanulók száma, nincs a magyarul oktató tanárok számára szervezett továbbképzés, s nem ellenőrzik kellőképpen a magyar nyelvű oktatás színvonalát sem. Hiányoznak a kézikönyvek és gyakorlókönyvek, hiányoznak a szakképzett pedagógusok. Hiányzik a nyelvi öntudat (szinte minden határon túli régióban, nem csak Erdélyben). A cél ez utóbbinak erősítése és a nyelvhasználat bátorítása. Mert hiszen „... a nyelvet nem szótárak és a nyelvtanok őrzik, nem is a nyelvművelők, hanem azok, akik kellő öntudattal és hűséggel használják.”

Szociolingvisztikai dilemmák címmel a szerző példákon szemlélteti, milyen félreértésekhez vezethet az eltérő nyelvi környezetből származó magyar anyanyelvűek dialógusa. Az, hogy az országhatáron kívül élő magyarok nyelvi állapota sokkal változatosabb, az oktatás problémáit is szaporítja. Az iskolának figyelembe kell vennie a környezet nyelvét is, és nem szabad kizárólag az anyanyelv magyarországi irodalmi változatát szinte egy új nyelvként közvetítenie, mert ezzel a gyerekek nyelvtudását – s gyakran nyelvi öntudatát is – értékeli le.

A *Szerep és színvonal* című tanulmány a nemzetiségi kultúra intézményeinek szerepéről szól. Betekintést nyerhetünk a rendszerváltás előtti, felülről szigorúan irányított szervezetek működésébe, valamint megismerkedhetünk a 90-es években alakult intézményekkel. A cikk írója azt a kérdést teszi fel, hogy mennyire működőképesek a kisebbségi intézmények, mennyire képesek minőségi munkavégzésre, s mennyire tudják ellátni a feladatukat. „Kisebbség és a minőség összetartozó fogalmak” – vallja a szerző.

A *kisebbségi tankönyvírás csapdái* cím a hatalom csapdájára utal, amely különösen nagy gondot fordít a tankönyvekre, mert ezekben a kanonizált ismereteknek kell megjelenniük. Az író felidézi az ötvenes éveket, amikor a tankönyv írójának megbízhatónak, azaz románnak kellett lennie. Az állam tudatosan vigyázott arra, hogy anyaországbeli tankönyvek ne kerüljenek a tanulók kezébe. Ehhez képest fontos eredmény, hogy ma már államilag engedélyezett a magyar nyelvű tankönyvek írása, s a magyarországi szerzőkkel való együttműködés. A szerző minden tankönyv esetében fontosnak érzi egy magyarországi lektor ellenőrző munkáját.

Mi mindent nem kell tudni a magyar érettségiről? Ez a fejezet érzékeny problémákra mutat rá, s hosszú listában sorakoztatja fel a tananyag követelménybeli hiányosságait, s egyben kifogásolja a magyar nyelvi írásbeli és szóbeli érettségi alacsony színvonalát. Pozitív eredményt igényes szakmai munkával lehetne elérni. Végigolvasva rögtön összehasonlítottam a magyarországi követelményrendszerrel: a lista (a 70. oldalon) mindenestre elgondolkodtató! Itt is lenne mit pótolni...

A *jövő esélyei a külső régiókban* címmel felvetett probléma minden határon túli magyar számára az. Az anyanyelv elsajátításának fő színtere a család. A történelmi helyzetből következően az államnyelv dominanciája nő, az anyanyelv vagy kisebbségi nyelv presztízse csökken. A család esetleg úgy dönt, hogy a többségi nyelvet részesíti előnyben. Statisztikai adatok igazolják, hogy magyar tanulók viszonylag nagy százaléka végzi államnyelven tanulmányait. Általában ez történik a vegyes házasságokban is, amelyek az asszimiláció fészkei. A pedagógus- és tankönyvhiány, az elvándorlás stb. azok a tényezők, amelyek csökkentik a jövő esélyeit.

Az *Egyetem Kolozsváron* c. fejezet négy tanulmányában képet kapunk a híres egyetem múltjáról és jövőjéről, a tényekről és a kétségekről. A *Bizonytalan számvetés*-ben a szerző a Babe^o-Bolyai Egyetem tanáraként a magyar tanszék eredményei-

ről, tagként pedig az önálló magyar egyetem ügyét szorgalmazó Bolyai Társaságról számol be. Az egyetemi berkekben szép eredmények születtek: többen juthattak be, beindult a posztgraduális képzés stb. A magának három fontos célt megfogalmazó társaság (1. önálló magyar felsőoktatási intézmény, illetve intézményrendszer megteremtése; 2. a magyar nyelvű oktatás jogainak és feltételeinek biztosítása a jelenlegi felsőoktatási rendszerben; 3. bel- és külföldi ösztöndíjak alapjainak a megteremtése, és ezek érdem szerinti odaítélése) eddig a magyar egyetem ügyében nem jutott előre. (2001-ben megalakult a Sapientia, az Erdélyi Magyar Tudományegyetem. Lásd: www.emte.ro)

A pedagógusképzés gondjait taglalva a szerző három pontba gyűjtötte össze az Erdélyre jellemző pedagógushiány okait: (1) szűk volt a pedagógusképzés kerete; (2) 1990 után hirtelen megnövekedtek a magyar nyelvű oktatás lehetőségei; (3) a magyar pedagógusok tömeges kivándorlása 1990 előtt és után. Bár javultak a magyar nyelvű oktatás feltételei, a legégetőbb probléma még mindig a szakképzett pedagógus- és kutatóképzés. Nincsenek vonzó munkahelyek, a kisebb települések pedig szakképzett pedagógus nélkül maradnak. Olvashatunk a politikai háttérrel is, valamint meg kell említenünk a Magyarországon tanuló diákok ügyét. A gyakorlat igazolja, hogy a diákok nagy többsége nem tér vissza hazájába.

A magyar nyelv státusza a kolozsvári egyetemen c. tanulmányban a szerző arról ad átfogó képet, hogy az elmúlt 125 évben és napjainkban hogyan változott a magyar nyelv státusza egyetemi és társadalmi szinten. A kolozsvári egyetem 130 esztendeje alatt megélt többszöri nyelvcserét, többnyelvű korszakában a nyelvek dominanciáját és alárendeltségét. A megalakulása utáni években még színvonalas, tartalmában is poliglott lapot ad ki Brassai és Meltz Hugó szerkesztésében (Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok). Sajnos 1919 az első, 1940 a második nyelvcsere hozta az egyetem számára. Ezután a kétnyelvűség, majd 1959 után a nyelvi tiltások korszaka következett be.

Egyetem válaszüton címmel a már korábban is említett célt fejt ki: az önállósodás útjára kellene lépni, és létrehozni egy magyar nyelvű egyetemet Kolozsváron úgy, hogy a szétválás ne rombolja szét a már meglévő értékeket és kapcsolatokat.

A harmadik fejezet (*Magyarságtudomány a magyar tanszéken*) öt tanulmányban fejteget hungarológiai kérdéseket. Közülük *A hungarológia dilemmái kisebbségben* azt sugallja, hogy bármilyen tudományt nehéz művelni kisebbségi létben, a siker a történelem széljársától függ. Itt ír a szerző a tudomány belterjességéről is, s egyben kísérletet tesz a kisebbségi tudomány fogalmának meghatározására. Felsorolja azokat a tudós nyelvészeket, akiknek munkássága és művei hozzájárultak az erdélyi nyelvtudomány színvonalának emeléséhez. Megemlíti a nyelvtörténeti munkákat, hiszen ez volt a kolozsvári iskola fő kutatási területe (*Erdélyi Magyar Szó-történeti Tár, Moldvai Csángó Nyelvjárás Atlasza, Székely nyelvjárás Atlasza*).

A *Magyarságtudomány és magyar nyelvtudomány Kolozsváron* c. fejezet szomorú tényeket is közöl arról, hogy a 60-as évektől a nyolcvanas évek végére a magyar szellemi élet sorvadozó állapota a végső stádiumába jutott. Lezárult az erdélyi magyar nyelvtudomány nagy korszaka, a legismertebb személyiségek elhaláloztak (Márton Gyula, Szabó T. Attila, Gálffy Mózes, Teiszler Pál). A cikkből megismerheti az olvasó a magyar nyelvtudomány nagyjait és a tevékenységüket is. Megemlíti a legnagyobb szellemi műhelyeket, amelyek lehetőséget kínáltak a publikálásra. A legnagyobb szerepe a Kriterion Könyvkiadónak volt, s noha nem jelentett igazi, széles körben ismert publicitást, 1957 és 1991 között az egyetlen fóruma volt a romániai magyarságtudománynak a *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*. Az 1989-ben bekövetkezett politikai fordulat miatt mégis van jövőkép, van remény arra, hogy lesznek folytatói a kolozsvári műhelymunkáknak. 1990 után a legsürgetőbb feladat a betiltott intézmények újjáélesztése volt. Ennek a folyamatnak az eredménye, hogy újjáéledt az Erdélyi Múzeum Egyesület, gondozásában megjelentek az első folyóiratok és kiadványsorozatok, megalakult a Kriza János Néprajzi Társaság és az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége. Újabb szakmai lapok láttak napvilágot: a *NYIT* (Nyelv – Irodalom – Tanítás), az *Átmenetek*, illetve a *Művelődés*.

A kolozsvári iskolára mindig is jellemző volt, hogy a nyelvjáráskutatásban nem tudott elvonatkoztatni a nyelvet beszélő közösség néprajzi kultúrájától. A *Lehetőségek és távlatok a néprajzkutatásban* c. tanulmányból megtudhatjuk, hogy a negyvenes éveket kivéve Erdélyben nemigen volt képzési lehetőség a néprajztudományban. A néprajz szak hiánya ellenére a magyar tanszék biztosította, hogy néprajzból is írhasson bárki szakdolgozatot, a Kriterion Kiadónál pedig volt lehetőség a néprajzi tárgyú monográfiák, sorozatok megjelenésére. A jövőbe tekintve ígéretes tervekről számol be a szerző.

Kötöttségek, lehetőségek, esélyek címmel foglalja össze gondolatait arról, hogy a kolozsvári egyetem miként szeretne a magyarságtudomány műhelye lenni Romániában. Szívesen felvállalná a magyar mint idegen nyelv oktatását is, ha lenne rá igény. Megismerkedhetünk a kisebbségi magyar tanszék helyzetével és lehetőségeivel. Megtudjuk, milyen segítséget kapott a tanszék Magyarországtól, s milyen – az anyaországgal és a román kormánnyal közös – terveket szeretne megvalósítani a jövőben.

A *Nyelvészeti tárgyak oktatása a kolozsvári egyetemen* c. írásban a magyar nyelvészeti tárgyakról és egyéb nyelvtudományi diszciplínák oktatásáról van szó. Részletesen megismerhetjük a kolozsvári magyar tanszék óraszámát, órarendjét, hiányosságait, előnyeit. A cikk tanulsága az a már korábbi tudományos tanácskozásokon is felmerült elgondolás, miszerint össze kellene hangolni a környező országokban és szerte a világban magyar nyelven működő műhelyek kutató- és oktatótevékenységét. Ehhez a nemes tervhez meg kell a műhelyeknek ismerniük egymást,

sajátosan eltérő körülményeiket, feltételeiket és az intézményi struktúrákat. Fontos a tapasztalatcsere és az oktatócsere, amelyre az elmúlt időszakban is volt példa.

A könyv negyedik fejezete (*Tudós tanárok a kincses városban*) a múlt három nagy egyéniségét említi. Elsőként a polihisztor és különc Brassai Sámuel, a korszerű mondatszerkezeti kutatások atyját. A második a sorban Bálint Gábort, a nyelvzseni, aki több mint harminc nyelven beszélt. Külföldön orientalisztikai előadásairól volt ismert, de ő tanított először japánt, s Magyarországon először eszperantót. A harmadik nagy tudós Hermann Antal, a brassói szász, aki a néprajz egyetemi oktatásának bevezetésében jeleskedett. Legkedvesebb témái a cigány folklór, az erdélyi örmények és szászok népköltészete, és sokat foglalkozott a nemzetiségek problémáival. A XX. század nagyjai közül Szabó T. Attila, Márton Gyula és Nagy Jenő tevékenységéről emlékezik a tanítvány és kolléga: Péntek János.

Péntek János könyvét ajánlom a középiskolásoknak, mert összehasonlíthatják erdélyi társaik tanulmányait a sajátjukkal, és felismerhetik, miben színvonalasabb az anyaországi oktatás, vagy éppen milyen hiányosságai vannak az erdélyihez képest; az egyetemistáknak, hogy tapasztalatukat bővítsék, és kikerülve az alma mater falai közül a gyakorlatban alkalmazzák a tanulmányokból leszűrhető tapasztalatokat; valamint a tudós társadalomnak, sőt mindenkinek, aki érdeklődik a határon túli magyarság, közelebbről az erdélyi magyarok múltja, jelene és jövője iránt.

SZOTÁK SZILVIA